

संविधानका विभिन्न
शीर्षकमा समेटिनुपर्ने
महिला सम्बन्धी प्रावधानहरू

नेपाल कानून समाज
Nepal Law Society

सहयोगी संस्थाहरू

नेपाल कानून समाज

ईन्टरनेशनल आईडीया नेपाल

प्रकाशकीय

नेपालको कूल जनसंख्या मध्ये आधा भन्दा बढी महिलाको संख्या रहेको छ । तर अवसर, शक्ति, स्रोत र साधनको पहुँचमा आधा हिस्सा जनसंख्या या त वंचित छन् या त पछाडि परेका वा पारिएका छन् । समाजमा महिलामाथि भेदभाव, शोषण, नियन्त्रण, हिंसा, असमानता र बेइज्जति व्याप्त छ । आर्थिक शोषण र सामाजिक विभेदका विविध स्वस्मले जरा गाडेको छ । महिलाहरू आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक र कानूनी संरचनामा पहुँच र नियन्त्रण कमजोर रहेको कारण उनीहरूको भूमिका निर्णायक हुन सकेको अवस्था छैन । यसको मूल जडको स्ममा पितृसत्तात्मक सोच र व्यवहार रहेको छ । लैङ्गिक असमानता र भेदभावको कारण उनीहरूको आत्मसम्मान र मर्यादा, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, सहभागिता जस्ता आधारभूत अधिकारको सम्मान हुन सकेको अवस्था छैन । नयाँ संविधानमा महिला समुदायको लागि न्याय, समानता, आत्मसम्मान, पहिचान र समावेशीकरण लगायतका आधारभूत अधिकारको सुनिश्चितता हुनुपर्ने तथ्यलाई मनन् गरेर पहिलो र दोस्रो

संविधानसभा र यसका समितिहरूले प्रस्ताव गरेका मूलभूत कुराहरूलाई एकिकृत गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

महिलाका सवाललाई साभ्रा बनाउने उद्देश्यले पहिलो संविधानसभामा महिला समुदायबाट प्रतिनिधित्व गर्ने १९७ संविधानसभाका सदस्यहरूबाट गठित महिला ककसका संयोजकहरू दामा शर्मा (एनेकपा माओवादी), मोहमदी सिद्धीकी (नेपाली कांग्रेस), उषाकला राई (नेकपा एमाले), नीलम वर्मा (मधेशी जनअधिकार फोरम नेपाल, लोकतान्त्रिक) (समग्र तराई मधेश दलको तर्फबाट) र कल्पना राणा (नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी, संयुक्त) (समग्र साना दलका तर्फबाट) को नेतृत्वमा नेपाल कानून समाज र इन्टरनेशनल आइडियाले महिलाका सवालमा केन्द्रीय र जिल्लास्तरको कार्यक्रम सम्पन्न गरी प्राप्त सुझावको आधारमा महिलामैत्री संविधानको खाका तयार गरी संविधानसभाका सदस्य, राजनीतिक दल, नागरिक समाजलाई वितरण गर्दै आएको छ । दोस्रो संविधानसभामा महिला समुदायबाट प्रतिनिधित्व गर्ने १७६ सभासदहरूसँग पटक-पटक अन्तरक्रिया गरी यस मस्यौदालाई

अद्यावधिक गरी सरोकारवालाहरूको जानकारीको लागि प्रकाशित गरिएको छ । जसमा संविधान मस्यौदा विज्ञहरू तीर्थमान शाक्य, उदय नेपाली श्रेष्ठ, टेक ढुंगाना र कृष्णमान प्रधानको सक्रिय सहभागिता रहंदै आएको छ ।

यस प्रकाशनले संविधानसभा, राजनीतिक दल, महिला समुदायको सवालमा सक्रिय भई काम गर्ने विभिन्न संघ/संस्था, नेपाल सरकार र आम महिला समुदायलाई सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

यस पुस्तक तयार गर्न, अन्तरक्रिया, गोष्ठी तथा प्रकाशन गर्न नेपाल कानून समाज, इन्टरनेशनल आइडिया र पूर्व महिला सभासद समूह (पूर्व महिला ककसका संयोजकहरू) विगत सात वर्षदेखि निरन्तर रूपमा सक्रिय हुँदै आएको छ ।

२०७१ मंसिर १५ गते

संविधानका विभिन्न शीर्षकमा समेटिनुपर्ने महिला सम्बन्धी प्रावधानहरू

१. प्रस्तावना: ".....सामन्ती, निरङ्कुश, केन्द्रीकृत, एकात्मक र पितृसत्तात्मक राज्य व्यवस्थाले सृजना गरेका विभेद र उत्पीडनको पीडालाई अन्त्य गर्दै नागरिक स्वतन्त्रता, मौलिक अधिकार, आधारभूत मानव अधिकार, महिला अधिकारलाई आत्मसात गर्दै समानता र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशीको सिद्धान्तबाट समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्दै.....।"

भाग.....

नागरिकता

२. वंशजको आधारमा नागरिकता: (१) नेपालमा स्थायी बसोबास भएको देहायको व्यक्तिलाई वंशजको आधारमा नेपालको नागरिकता प्रदान गरिनेछ:-

- (क) कुनै व्यक्तिको जन्म हुँदाका बखत निजकी आमा वा बाबु नेपाली नागरिक रहेछ भने त्यस्तो व्यक्ति,
- (ख) विदेशी नागरिकसँग विवाह भएका नेपाली नागरिकबाट नेपालमा जन्म भएको र आमा वा बाबुको नागरिकताको आधारमा विदेशी मुलुकको नागरिकता प्राप्त नगरेको व्यक्तिले नागरिकता प्राप्त गर्दाका बखत निजकी आमा वा बाबु नेपाली नागरिक रहेछ भने त्यस्तो व्यक्ति,
- (ग) नेपाली महिला नागरिकबाट नेपालमा जन्म भएको र बाबुको पहिचान हुन नसकेको व्यक्ति ।
- (२) नेपाल भित्र फेला परेका आमा बाबुको ठेगान नभएका प्रत्येक बालबालिका निजको आमा वा बाबु पत्ता नलागेसम्म वंशजको आधारमा नेपाली नागरिक ठहर्नेछन् ।

३. अङ्गीकृत नागरिकता सम्बन्धी व्यवस्था: यस संविधान प्रारम्भ भएपछि नेपाली नागरिकसँग वैवाहिक सम्बन्ध भएका नेपालमा स्थायी रूपमा पाँचवर्ष बसोबास गरेका विदेशी नागरिकले

नेपालको नागरिकता लिन चाहेमा विदेशी मुलुकको नागरिकता त्याग गरेपछि निजलाई प्रचलित कानून बमोजिम नेपालको अङ्गीकृत नागरिकता प्रदान गर्न सकिनेछ ।

४. वंशीय तथा लैङ्गिक पहिचान सहितको नागरिकता: प्रत्येक नागरिकलाई निजकी आमा वा बाबुको वंशको आधारमा लैङ्गिक पहिचान सहितको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्रदान गरिनेछ ।

भाग

मौलिक हक र कर्तव्य

५. समानताको हक: (१) सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षण र लाभबाट वञ्चित गरिने छैन ।

(२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा धर्म, वर्ण, जात, जाति, लैङ्गिक, उमेर, यौनिक अभिमुखीकरण, शारीरिक-अवस्था, अपाङ्गता, स्वास्थ्य-स्थिति, वैवाहिक-स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक-अवस्था, उत्पत्ति, भाषा वा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।

(३) नागरिकहरूका बीच धर्म, वर्ण, जात, जाति, लैङ्गिक उमेर, यौनिक अभिमुखीकरण, शारीरिक अवस्था, अपाङ्गता, स्वास्थ्य स्थिति, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, उत्पत्ति, भाषा वा क्षेत्र, वैचारिक आस्था वा यस्तै अन्य कुनै आधारमा भेदभाव गरिने छैन ।

तर आर्थिक, सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पछाडि पारिएका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, किसान, मजदुर, पिछडिएको क्षेत्र, मुस्लिम, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत, लोपोन्मुख समुदाय वा विपन्न वर्ग, युवा, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय नागरिकको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकासको लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन ।

(४) समान कामका लागि लैङ्गिक आधारमा पारिश्रमिक तथा सामाजिक सुरक्षामा कुनै भेदभाव गरिने छैन ।

(५) पैतृक सम्पत्तिमा विना लैङ्गिक भेदभाव सबै सन्तानको समान हक हुनेछ ।

६. आमसञ्चार सम्बन्धी हकः .....

तर, सार्वजनिक शिष्टाचार, नैतिकता वा लैङ्गिक संवेदनशीलता प्रतिकूल वा महिलाको अधिकार वा सम्मानमा आँच आउने कार्यमा प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन ।

७. शोषण विरुद्धको हकः धर्म, प्रथा, परम्परा, संस्कार, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै किसिमले शोषण गर्न पाइने छैन ।

८. महिला सम्बन्धी हकः (१) प्रत्येक महिलालाई लैङ्गिक विभेद विना समान वंशीय हक हुनेछ ।

(२) महिलालाई महिला भएकै कारणले कुनै पनि किसिमको भेदभाव गरिने छैन ।

(३) प्रत्येक महिलालाई प्रजनन स्वास्थ्य तथा सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी हक हुनेछ ।

(४) महिला विरुद्ध धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन । त्यस्तो कार्य प्रचलित कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र

त्यस्तो कार्यबाट पीडित ब्यक्तिलाई प्रचलित कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ ।

(५) राज्य संयन्त्रका सबै निकायमा महिलाको समानुपातिक जनसंख्याको आधारमा सहभागिताको हक हुनेछ ।

(६) प्रत्येक महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर पाउने हक हुनेछ ।

(७) प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, सम्वर्द्धन एवं दिगो उपयोग गर्दा स्थानीय महिलाको आवश्यकतालाई अग्राधिकार दिँदै त्यसबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरण गरिनेछ ।

(८) प्रत्येक महिलालाई आफ्नो समुदायको आनुवंशिक स्रोत एवं सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप र अभ्यासको संरक्षण, सम्वर्द्धन एवं सुरक्षण गर्ने अधिकार हुनेछ र त्यसबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरण गरिनेछ ।

९. परिवार सम्बन्धी हक: (१) कसैले पनि एकै समयमा एकभन्दा बढी पति वा पत्नी राख्न पाउने छैन ।

(२) प्रत्येक व्यक्तिलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही विवाह गर्न पाउने तथा सम्बन्ध विच्छेद गर्न पाउने स्वतन्त्रता हुनेछ ।

(३) विवाह गर्ने पक्षको इच्छा विपरित सहमति विना विवाह गराउन पाइने छैन ।

(४) सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतिको समान हक हुनेछ ।

(५) सन्तानको पालन पोषण, स्याहार संभार तथा सर्वाङ्गिक विकासका लागि आमा, बाबुको, अभिभावकको सम्मान र पालनपोषणको लागि प्रत्येक सन्तानको समान अधिकार र दायित्व हुनेछ ।

(६) उपधारा (१) र (३) विपरितको कार्य प्रचलित कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ ।

१०. सामाजिक न्यायको हक: सामाजिक स्पले पछाडि पारिएका महिला, दलित, मधेशी, आदिवासी जनजाति, अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत, मुस्लिम, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, युवा, पिछडा वर्ग, किसान र मजदूर वर्ग तथा पिछडिएको क्षेत्रलाई जनसङ्ख्याको आधारमा

समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यको संरचना तथा सार्वजनिक सेवामा सहभागिताको हक हुनेछ ।

११. सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी हक: विपन्न वर्ग, अशक्त, असहाय, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने व्यक्ति तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई प्रचलित कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षा पाउने हक हुनेछ ।

१२. मौलिक कर्तव्य: आमा, बाबु, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, महिला, अशक्त तथा असहाय, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा मानव समुदायप्रति आदर र सम्मान गर्नु सबैको मौलिक कर्तव्य हुनेछ ।

भाग..

राज्यका निर्देशक सिद्धान्त,
नीति तथा दायित्व

१३. निर्देशक सिद्धान्त: धर्म, संस्कृति, संस्कार, प्रथा, परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै पनि आधारमा हुने सबै प्रकारका विभेद, शोषण र अन्यायको अन्त्य गरी सभ्य र समतामूलक

समाजको निर्माण गर्ने एवं राष्ट्रिय गौरव, लोकतन्त्र, जनपक्षीयता, श्रमको सम्मान, उद्यमशीलता, अनुशासन, मर्यादा र सहिष्णुतामा आधारित सामाजिक सांस्कृतिक मूल्यको विकास गर्ने तथा सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्दै साम्प्रदायिक सद्भाव, ऐक्यबद्धता र सामञ्जस्यता कायम गरी राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने राज्यको सामाजिक सांस्कृतिक उद्देश्य हुनेछ ।

१४. सामाजिक, सांस्कृतिक रूपान्तरण सम्बन्धी नीति: (१) समाजमा विद्यमान धर्म, प्रथा, परम्परा, रीति वा संस्कारको नाममा हुने सबै प्रकारका विभेद, असमानता, शोषण र अन्यायको अन्त्य गर्ने,

(२) वैवाहिक अवस्थाका आधारमा महिलाप्रति गरिने विभेदपूर्ण व्यवस्थालाई हटाउने,

(३) एकल, देहव्यापारमा संलग्न, बेचबिखन गरिएका, बोक्सी र देउकी जस्ता अन्याय र अपमानका शिकार बनाइएका महिलालाई राज्यले विशेष व्यवस्था गरी आत्मनिर्भर बनाउने,

१५. अर्थ वाणिज्य सम्बन्धी नीति: सबै लिङ्ग, क्षेत्र, जाति र समुदाय भित्रका विपन्न वर्गका

नागरिकलाई विशेष प्राथमिकता दिँदै राष्ट्रिय आयको न्यायोचित वितरण गर्ने,

१६. आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति: देशको क्षमता र आवश्यकताका आधारमा जनसंख्या व्यवस्थापनका लागि परिवार नियोजनलाई प्रोत्साहित गर्दै मातृ र शिशु मृत्युदर घटाई औषत आयु बढाउने,

१७. प्राकृतिक साधन, स्रोतको संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीति: देशमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनको संरक्षण, सम्वर्द्धन र उपयोगमा स्थानीय समुदायको महिला, भूमिहीन र विपन्न वर्गका व्यक्तिहरूलाई अग्राधिकार दिने र प्राप्त लाभमा समन्यायिक पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

१८. सामाजिक न्याय र समावेशीकरण सम्बन्धी नीति: (१) समानता र अविभेदको मान्यता अनुरूप सबै प्रकारका सामाजिक, सांस्कृतिक विभेदको अन्त्य गर्दै मर्यादित र सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने प्रत्येक नागरिकको अधिकार सुनिश्चित गर्ने,

(२) महिला, दलित, मधेशी, आदिवासी जनजाति, पिछडावर्ग, मुस्लिम, अल्पसंख्यक तथा सीमान्तकृत

समुदाय, उत्पीडित वर्ग, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पछाडि पारिएका वर्ग, गरीब, किसान, मजदूर, युवा वर्गलाई मुलुकको राज्य संरचना तथा सार्वजनिक सेवामा जनसंख्याको आधारमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा सहभागी गराउँदै जाने,

(३) एकल महिलालाई रोजगारीमा प्राथमिकता दिँदै जीविकोपार्जनको लागि समुचित व्यवस्था गर्दै जाने,

(४) जोखिममा परेका र सामाजिक र पारिवारिक वहिष्करणमा परेका तथा हिंसा पीडित महिलालाई पुर्नस्थापना, संरक्षण, सशक्तिकरण गरी स्वावलम्बी बनाउने,

(५) महिलाका प्रजनन दायित्वलाई सामाजिक दायित्वको रूपमा आत्मसात् गर्दै प्रजनन सम्बन्धी सबै अवस्थामा आवश्यक सेवा सुविधा उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने,

(६) महिलालाई राज्यका हरेक आम जनसंख्याको आधारमा समानुपातिक समावेशी सहभागिताका लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(७) घरायसी काममा परिवारका सबै सदस्यहरू बीच साभेदारीको संस्कार विकास गर्दै बालबच्चाको पालन पोषण, परिवारको हेरचाह जस्ता कामलाई आर्थिक योगदानका रूपमा मूल्याङ्कन गर्दै राष्ट्रिय आयमा गणना गर्ने ।

१९. न्याय र दण्ड व्यवस्था सम्बन्धी नीति: (१) महिलामाथि हुने भेदभाव, हिसा, अवहेलना र अपमान तथा देउकी, भुमा, वादी, छाउपडी, बहुपति, बहुपत्नि र बालविवाह, कमलरी, बोक्सी, दाइजो आदिलाई कानूनद्वारा दण्डनीय बनाउने ।

(२) महिलाको पहिचान, मर्यादा र मानवतामाथि प्रहार गर्ने सबै खाले विभेदका साथै बेचबिखन र देह व्यापार जस्ता कुरालाई मानव अधिकारको उल्लङ्घनका रूपमा लिई यस्ता कार्यमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनद्वारा आजीवन कारावासको सजाँय हुने व्यवस्था गर्ने ।

२०. सङ्घीय व्यवस्था तथा राज्यशक्तिमा महिला सम्बन्धी नीति: (१) राज्यका सम्पूर्ण तह र संरचनामा जनसंख्याको आधारमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी प्रतिनिधित्वको अधिकारको व्यवस्था गर्ने,

(२) शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाको क्षेत्रमा महिलालाई विशेष अधिकारको व्यवस्था गर्ने,

(३) नीति-निर्माण तहको नेतृत्वदायी पदमा महिलाको समानुपातिक समावेशी प्रतिनिधित्वको लागि विशेष व्यवस्था गर्ने,

(४) प्रदेश प्रमुखहरू एवं प्रदेश कार्यपालिकामा पचास प्रतिशत महिला सहभागिताको सुनिश्चितता गर्ने,

(५) महिलाले प्राप्त गर्ने सम्पूर्ण अधिकारमा मधेशी महिला, आदिवासी जनजाति महिला, अल्पसंख्यक र दलित, मुस्लिम महिला तथा मजदूर र किसान महिला समेतको समानुपातिक प्रतिनिधित्व गराउने र त्यसरी प्रतिनिधित्व गराउँदा वा महिला र पुरुषको समान अधिकारको प्रत्याभूति गर्दा वा सहभागिताको सुनिश्चितता गर्दा निम्न वर्ग, उत्पीडित वर्गका महिलालाई प्राथमिकता दिने ।

भाग ....
सङ्घीय कार्यपालिका

२१. राष्ट्रप्रमुख र उपराष्ट्रप्रमुखको निर्वाचन: (१)
(२) राष्ट्रप्रमुख र उपराष्ट्रप्रमुख मध्ये एकजना महिला हुनेछ ।
२२. सङ्घीय मन्त्रिपरिषद्को गठन: (१)
(२) प्रधानमन्त्री र उपप्रधानमन्त्री मध्ये एकजना महिला हुनेछ ।

भाग....
सङ्घीय व्यवस्थापिका

२३. प्रतिनिधिसभाको गठन: प्रतिनिधिसभामा रहने कूल सदस्य संख्याको कम्तिमा पचास प्रतिशत महिला प्रतिनिधित्व हुनेछ । यस्तो प्रतिनिधित्वमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा एकल, आदिवासी जनजाति, दलित, मधेशी, मुस्लिम तथा अन्य पिछडिएका क्षेत्रका महिला समेत समावेश हुनेछन् ।
२४. राष्ट्रियसभाको गठन: राष्ट्रियसभामा रहने कूल सदस्य संख्याको कम्तिमा पचास प्रतिशत

महिला प्रतिनिधित्व हुनेछ । त्यसरी हुने प्रतिनिधित्वमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा एकल, आदिवासी जनजाति, दलित, मधेशी, मुस्लिम तथा अन्य पिछडिएका क्षेत्रका महिला समेत समावेश हुनेछन् ।

भाग...

सङ्घीय व्यवस्थापिका

२५. प्रतिनिधिसभाको सभामुख र उपसभामुख:(१)

(२) प्रतिनिधिसभाको सभामुख र उपसभामुख मध्ये एकजना महिला हुनेछ ।

२६. राष्ट्रियसभाको अध्यक्ष र उपाध्यक्ष: (१)

(२) राष्ट्रियसभाको अध्यक्ष र उपाध्यक्ष मध्ये एकजना महिला हुनेछ ।

२७. कार्यसञ्चालन विधि: (१).....

(२) व्यवस्थापिका संसदको प्रत्येक सदनले आफ्नो नियमावलीमा व्यवस्था गरी महिला समिति लगायत अन्य समितिको गठन र सञ्चालन गर्न सक्नेछ । त्यसरी गठन हुने समितिहरूको नेतृत्व र सदस्य संख्या पचास प्रतिशत महिला हुनेछन् ।

२८. प्रदेश मन्त्रिपरिषद्को गठन: (१) .....

(२) मुख्यमन्त्री र उपमुख्यमन्त्री मध्ये एकजना महिला हुनेछ ।

भाग....

प्रदेश व्यवस्थापिका

२९. प्रदेशसभाको गठन: प्रदेश सभामा रहने कूल सदस्य संख्याको कम्तिमा पचास प्रतिशत सदस्यहरू महिला हुनेछ । त्यसरी हुने प्रतिनिधित्वमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा एकल, आदिवासी जनजाति, दलित, मधेशी, मुस्लिम तथा अन्य पिछडिएको क्षेत्रका महिला समेत समावेश हुनेछन् ।

भाग....

प्रदेश व्यवस्थापिका

३०. कार्यसञ्चालन विधि: (१).....

(२) प्रदेशसभाले आफ्नो नियमावलीमा व्यवस्था गरी महिला समिति लगायत अन्य समितिको गठन र सञ्चालन गर्न सक्नेछ । त्यसरी गठन हुने समितिहरूको नेतृत्व र सदस्य संख्याको पचास प्रतिशत महिलाबाट हुनेछ ।

भाग...
न्यायपालिका

३१. नेपालका अदालतहरू: (१) महिलासँग सम्बन्धित विवाद निस्त्रयणका लागि कानूनद्वारा जिल्ला/स्थानीय तहमा छुट्टै पारिवारिक अदालतको स्थापना र उच्च अदालत तथा सर्वोच्च अदालतमा छुट्टै पारिवारिक इजलासको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

(२) महिलासँग सम्बन्धित खास किसिमका मुद्दाको कारबाही र किनारा गर्न कानूनद्वारा खास किसिमका अदालत, न्यायिक निकाय वा न्यायाधिकरणको स्थापना गर्न सकिन्छ ।

३२. सर्वोच्च अदालतका प्रधानन्यायाधीश तथा न्यायाधीशहरूको नियुक्ति: (१)....

तर त्यसरी नियुक्ति गर्दा महिला तथा पुरुषको संख्या समान हुने गरी गर्नु पर्नेछ ।

३३. अदालतका मुख्य न्यायाधीश तथा न्यायाधीशहरूको नियुक्ति: (१)....

तर त्यसरी नियुक्ति गर्दा महिला तथा पुरुषको संख्या समान हुने गरी गर्नु पर्नेछ ।

३४. सङ्घीय न्याय परिषद्: (१)....

(२) सङ्घीय न्याय परिषद्मा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू रहने छन्:

- (क) प्रधानन्यायाधीश - अध्यक्ष
(ख) न्यायमन्त्री वा राज्यमन्त्री - सदस्य
(ग) सर्वोच्च अदालतका वरिष्ठतम महिला र पुरुष न्यायाधीश दुईजना - सदस्य
(घ) .....

३५. प्रदेश न्यायपरिषद्: (१)

(२) प्रदेश न्यायपरिषद्मा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष तथा सदस्यहरू रहनेछन्:

- (क) प्रदेश उच्च अदालतका मुख्य न्यायाधीश - अध्यक्ष
(ख) प्रदेश न्यायमन्त्री वा राज्यमन्त्री - सदस्य
(ग) प्रदेश उच्च अदालतका वरिष्ठतम महिला र पुरुष न्यायाधीश दुईजना - सदस्य
(घ) .....

३६. सङ्घीय न्यायसेवा आयोगः (१)

(२) सङ्घीय न्यायसेवा आयोगमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहनेछन्:

(क) प्रधानन्यायाधीश - अध्यक्ष

(ख) न्यायमन्त्री वा न्याय राज्यमन्त्री - सदस्य

(ग) सर्वोच्च अदालतका वरिष्ठतम महिला र पुरुष न्यायाधीश दुईजना - सदस्य

(घ) .....

३७. प्रदेश न्यायसेवा आयोगः (१)

(२) प्रदेश न्यायसेवा आयोगमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहनेछन्:

(क) प्रदेश उच्च अदालतका मुख्य न्यायाधीश - अध्यक्ष

(ख) प्रदेश न्यायमन्त्री वा राज्यमन्त्री - सदस्य

(ग) प्रदेश उच्च अदालतका वरिष्ठतम महिला र पुरुष न्यायाधीश दुईजना - सदस्य

(घ) .....

भाग ....
महिला आयोग

३८. महिला आयोग: नेपालमा एक महिला आयोग (यसपछि यस भागमा "आयोग" भनिएको) हुनेछ जसमा अध्यक्ष र अन्य चारजना सदस्य रहने छन् । आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्ति समावेशी सिद्धान्तका आधारमा गरिनेछ ।

३९. आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ति, पदावधि र योग्यता: (१) राष्ट्रप्रमुखले संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा आयोगको अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्ति गर्नेछ ।

(२) आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको पदावधि नियुक्तिको मितिले छ वर्षको हुनेछ । निज थप एक कार्यकालका लागि पुनर्नियुक्ति हुन सक्नेछ ।

तर

(क) त्यस्तो पदावधि पूरा हुन अगावै आयोगका अध्यक्ष वा सदस्यको उमेर पैंसठ्ठी वर्ष पूरा भएमा निज आफ्नो पदमा बहाल रहने छैन ।

(ख) आयोगका अध्यक्ष र सदस्यलाई सर्वोच्च अदालतको न्यायाधीश सरह समान आधारमा र समान तरिकाले पदबाट हटाउन सकिनेछ ।

(३) आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको पद देहायका अवस्थामा रिक्त हुनेछः-

(क) निजले राष्ट्रपति समक्ष दिएको लिखित राजिनामा स्वीकृत भएमा,

(ख) उपधारा (२) बमोजिम निजको पदावधि पूरा भएमा वा निज आफ्नो पदमा नरहेमा वा

(ग) निजको मृत्यु भएमा ।

(४) आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि देहाय बमोजिमको योग्यता हुनु पर्नेछः-

(क) नेपाल सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट स्नातकोपाधि प्राप्त गरी कम्तिमा दशवर्ष महिलाको हकहित वा लैङ्गिक न्याय वा महिला विकास वा मानव अधिकारको क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको व्यक्ति,

(ख) नियुक्ति हुँदाका बखत कुनै राजनीतिक दलको सदस्य नरहेको,

(ग) चालिस वर्ष उमेर पूरा भएको, र

(घ) उच्च नैतिक चरित्र एवं सामाजिक प्रतिष्ठा भएको ।

(५) आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछन् । आयोगका अध्यक्ष र सदस्य आफ्नो पदमा वहाल रहेसम्म निजलाई मर्का पर्ने गरी पारिश्रमिक र सेवाका अन्य शर्तहरू बदलिने छैन ।

तर चरम आर्थिक विश्रृङ्खलताको कारण सङ्कटकाल लागू भएको अवधिभर यो व्यवस्था लागू हुनेछैन ।

(६) आयोगको अध्यक्ष र सदस्य भईसकेको व्यक्ति अन्य सरकारी सेवामा नियुक्त हुनको निमित्त ग्राह्य हुने छैन ।

तर

(क) आयोगको सदस्यलाई अध्यक्षको पदमा नियुक्त गर्न यस उपधाराले बाधा पुऱ्याएको

मानिने छैन र कुनै सदस्य अध्यक्षको पदमा नियुक्त भएमा निजको पदावधिको गणना गर्दा सदस्य भएको अवधिलाई समेत जोडी गणना गरिनेछ,

(ख) कुनै राजनीतिक पद वा कुनै विषयको अनुसन्धान, जाँचबुझ वा छानविन गर्ने वा कुनै विषयको अध्ययन वा अन्वेषण गरी राय, मन्तव्य वा सिफारिस पेश गर्ने कुनै पदमा नियुक्त भई काम गर्न यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

४०. आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१)
आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) महिलाको हक हितसँग सरोकार राख्ने नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयनको लागि नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने,

(ख) महिलाको हकहितसँग सम्बन्धित प्रचलित कानूनको पालना भए नभएको वा नेपाल पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता

अन्तर्गतको दायित्व पूरा भए नभएको विषयमा अनुगमन गरी पालना वा पूरा नभएको भए त्यसको पालना वा पूरा गर्नका लागि नेपाल सरकार समक्ष सुभाव दिने,

- (ग) महिलालाई राष्ट्रिय विकासको मूल प्रवाहमा समाहित गर्नका लागि तथा राज्यका सबै अङ्गहरूमा समानुपातिक सहभागिता एवं लागू गरिएका नीति तथा कार्यक्रमको समीक्षा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न र त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने,
- (घ) लैङ्गिक समानता, महिला सशक्तिकरण तथा महिलासँग सम्बन्धित प्रचलित कानूनी व्यवस्थाको अध्ययन, अनुसन्धान गरी त्यस्ता कानूनमा गर्नु पर्ने सुधारका सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायलाई सिफारिस एवं अनुगमन गर्ने,
- (ङ) महिला अधिकारसँग सम्बन्धित नेपाल पक्ष भएको अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौतामा भएको व्यवस्था बमोजिम नेपालले पठाउनुपर्ने प्रतिवेदन नेपाल सरकारले

यथासमयमा पठाए वा नपठाएको अनुगमन गर्ने,

(च) महिला हिंसा वा सामाजिक कुरीतिबाट पीडित वा महिला अधिकार प्रयोग गर्न नदिएको वा वञ्चित गरिएको विषयमा कुनै व्यक्ति वा संस्था विरुद्ध मुद्दा दायर गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिएमा प्रचलित कानून बमोजिम अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सिफारिस गर्ने,

(२) यस संविधानको अधीनमा रही आयोगको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

४१. प्रदेश व्यवस्था: प्रत्येक प्रदेशमा आयोगको कार्यालय रहन सक्नेछ ।

४२. वार्षिक प्रतिवेदन: (१) आयोगले प्रत्येक वर्ष यस संविधान र प्रचलित कानून बमोजिम आफूले गरेको कामको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रप्रमुख समक्ष पेश गर्नेछ र राष्ट्रप्रमुखले प्रधानमन्त्री मार्फत त्यस्तो प्रतिवेदन व्यवस्थापिका संसद समक्ष पेश गर्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

(२) उपधारा (१) बमोजिम पेश गरिने प्रतिवेदनमा अन्य कुराका अतिरिक्त वर्ष भरीमा नेपाल सरकारलाई विभिन्न विषयमा गरेको सिफारिसको विवरण तथा महिला अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनका सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नु पर्ने सुधारको विवरण समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

भाग....

राजनीतिक दल

४३. राजनीतिक दल सम्बन्धी व्यवस्था: दलको विधान र नियमावलीमा दलका विभिन्न स्तरका कार्यकारिणी समितिमा नेपालको विविधतालाई प्रतिविम्बित हुने गरी जनसंख्याको आधारमा महिलाको समानुपातिक समावेशी सहभागिताको व्यवस्था गरेको हुनु पर्नेछ ।

भाग....

विविध

४४. नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधिको नियुक्ति: नेपाली राजदूत र विशेष प्रतिनिधि नियुक्ति गर्न मन्त्रिपरिषदले राष्ट्रप्रमुख समक्ष

सिफारिश गर्दा समानुपातिक समावेशी
सिद्धान्तको आधारमा गर्नु पर्नेछ ।

४५ राष्ट्रिय गान: राष्ट्रिय गानको चौथो हरफमा
रहेको "वीरहरूका" भन्ने शब्दको सट्टा
"वीरवीराङ्गनाहरूका" भन्ने शब्दहरू राख्ने ।

नेपाल कानून समाज
Nepal Law Society

पो.ब.नं.: १३२११, बबरमहल, काठमाण्डौ, नेपाल
फोन: ४२६६७३५, ४२२८४९७, फ्याक्स: ४२२८४९७

इमेल: nls@wlink.com.np

वेब-साइट: www.nepallawsociety.org